

Ruu luitestiku väärtus ja puhkemajanduslik perspektiiv

Tellijä: Jõelähtme Vallavalitsus

Täitja: Andres Tõnisson, FIE

Jõelähtme 2020

Sisukord

Kokkuvõte	3
Sissejuhatus	4
1. Maastike väärtuse hindamine tänapäeval	5
2. Puhkemaastiku eripära	6
2.1. Pinnamood.....	9
2.2. Maakate	10
2.3. Muldkate.....	11
2.4. Mets	11
2.5. Geoloogia	13
2.6. Maastikud	14
3. Metsa meeldivus ja selle tajumine.....	16
4. Luitestikud ja nende eripära	17
5. Kohalik ja riiklik tasand looduskaitstes.....	20
6. Puhkemajandusest Jõelähtme vallas Ruu luitestiku perspektiivis	22

Kokkuvõte

Ruu luitestik, mille kohaliku kaitse alla võtmist Jõelähtme vald menetleb, on ainuke koht Harjumaal, kus esineb Läänemere paleogeograafilise eelkäija - Antsülusjärve - luiteid. Ligi 8000 aasta eest tekkinud Ruu luitestik on maakerke tulemusena jäänud merest suhteliselt kaugele ja kerkinud kõrgemale, kui nooremad (Litoriina- ja Limneamere perioodi) luitestikud. Kuna nooremaid luitestikke esineb meil märgatavalt rohkem, praktiliselt kogu rannavööndi ulatuses, võib vanemaid luitestike lugeda haruldasteks. Luitestikud (ja liivikud laiemalt) on kahanevad maastikutüübid, juurde tekib neid minimaalselt (vaid mere naabruses lahtise liiva olemasolu korral).

Sisemaa luitestikud, mis reeglina on kaetud männimetsaga, on kõrgeima puhkemajandusliku potentsiaaliga - seda kinnitavad mitmed rekreatsiooni eeldusi käsitlevad uuringud. Luitestikes valdav palumets on inimesele hästi läbitav ja luitemaastik hästi vaadeldav – seetõttu on sellise metsa kasutamine seene- ja marjakohana (laiemalt puhkealana) olulisem, kui tavapärase metsakasutus. Tallinna lähedus vaid tõstab Ruu luitestiku potentsiaali puhkekohana.

Orienteerujad on pidanud Ruu maastikke väga väärtuslikuks. Praktilised kõik Jõelähtme vallas asuvad kuivemad ja reljeefsemad metsa-alad on orienteerumises kasutusel, nende alade tähtsus kasvab koos Tallinna linnastu kasvu ja luitestike kahanemisega (kaevandused, tee-ehitus).

Ruu luitestiku asukoht – vana ja uue Narva maantee vahel, hästi ligipääsetavas (ja samas hästi suletavas) kohas võimaldab siia kavandada matkaradasid, mida Tallinna lähipiirkonnas pole kunagi liiga palju. Olemasolev parkla Narva maanteel tähistaks selliste radade ühte loogilist algus- või lõpp-punkti.

Lubjakivi kaevandamine Jägala maardla idapoolsemas osas tähendaks, et piirkonna puhkemajanduslik potentsiaal ei realiseeru täiel määral. Kuigi ka karjääridest saab (aastate möödudes) kujundada atraktiivse puhkeala, oleks Ruu luitestiku kõige ilmekama osa kadumine siiski kahetsusväärne.

Jõelähtme vallas on Ruu luitestiku kõrval olemas ka noorem, Kalevi-Liiva luitestik. Viimane asub madalamal ja on põhiplaani lihtsam. Vallas on eristatavad neli-viis kompaktsemat metsamassiivi, millest suurim puhkemajanduslik potentsiaal on Ruul ja Kaberneemel. Lõuna pool Narva põhimaanteed valdavad niiskemad ja tasasemad metsad, mis pole puhkajale eriti atraktiivsed.

Ruu luitestiku teaduslik ja puhkemajanduslik väärtus olid peamisteks põhjusteks, miks ma eksperdina soovitasin siin moodustada kohaliku tähtsusega maastikukaitseala¹. Käesolev arvamus on jätk 2016. aasta tööle. Olen jätkuvalt seisukohal, et Ruu luitestik on Jõelähtme valla piires ainulaadne loodusobjekt, mis väärib kohalikku looduskaitset.

Andres Tõnisson, keskkonnaekspert

5. märts 2020

¹ Kohaliku tähtsusega Ruu maastikukaitseala. Vajadus ja põhjendus. Koostaja: Andres Tõnisson. Jõelähtme, 2016, 22 lk.

Sissejuhatus

Mingi paiga puhkemajanduslik või mistahes muu väärtus on üldjuhul hinnanguline ja sõltub palju sellest, milliseid aspekte väärtuse juures on võimalik arvesse võtta, milline on konkreetse väärtuse arvestamise (sh rahalise arvestamise) alus. Esmapilgul on üsna lihtne hinnata näiteks majandusmetsa utilitaarset väärtust (€/ha/a), seda aga vaid seni, kui piirdume üksnes puidu turuhinna ning metsa hoolduseks ja ülestöötamiseks kulunud rahaga. Mitteutilitaarsete (rahas raskesti mõõdetavate) väärtuste lisandumisel muutub pilt keerulisemaks. On ju ilmne, ehkki numbrite keeles on tõestamine raskem, et puude väärtus mõne linnapargi näitel ei sõltu kuigivõrd puiduturust.

Juba sajand tagasi katsetati Eestis maastiku puhkeomaduste hindamist, seda teoreetilise geograafia valdkonnas². Vastavates töödes (J. G. Granö) lähtuti inimesest, tema eelistatud vaatest (peisaažist) ja vaatepunkti kvaliteedist (kuiv, kõrge jne). Pinnamoe, taimkatte, vetevõrgu jne kõrval arvestati isegi selliseid maastiku nähtusi nagu lõhn, värvid, hääled. Detailses maastikuvormide süsteemis ei puudunud Granöl ka lennukid, seda 1920. aastatel! Suure töömahu tõttu ei jõudnud selline vaadete hindamine laiemasse praktikasse, ehkki sama lähenemist katsetati näiteks Lätis ja Leedus tõsisel teaduslikul tasemel ka 1970-tel aastatel ning sarnased katsetused jätkuvad nüüd ka Eesti kõrgkoolide (eelkõige Maaülikool) juures.

Rakenduslikumas keeles hakati Eestis maastiku, algselt metsamaastiku, mitteutilitaarsest väärtusest kõnelema 1950-te aastate lõpul. Toona mõeldi sellise väärtuse all eelkõige looduskaitsealist ja puhkemajanduslikku aspekti. Järgnevatel kümnenditel tehti mitme asutuse (Tallinna Botaanikaaed, Eesti Metsainstituut, Tartu Ülikool) poolt hulgaliselt teoreetilisi ja praktilisi uuringuid, mida võib panna ühise nimetaja alla – maastiku puhkemajandusliku kasutamise eelduste sõnastamine. Uurijatest olgu nimetatud Malev Margus, Aleksander Niine, Endel Tappo, Heino Luik, Ene Lausmaa, August Örd, Ants Raik, Jüri Jagomägi jt. Riiklik tellimus ja mitmesuguste puhkemajanduse generaalplaanide koostamine tagasid valdkonna püsimise ruumiplaneerijate huviorbiidis. Neil aastail (kuni 1990-te alguseni) ilmus arvukalt rakendusteaduslikke artikleid ja kogumikke³, milles käsitletakse maastiku sobivust puhketegevuseks, mitmed Eesti piirkonnad (Pühajärve, Tallinna lähiümbrus ehk nn roheline vöönd, Kurtna järvistu) pälvisid detailsema tsoneeringu ja kasutuseeskirja just puhkemajanduse tarvis.

Seoses riigikorra muutusega on riiklik huvi puhkemajanduse korraldamise osas teisenenud, konkreetse piirkonna sobivust üheks või teiseks tegevuseks kaalutakse enamasti maakonna- ja üldplaneeringu koostamise ajal. Üksikutel juhtudel (Saadjärve ja Porkuni järve ümbrus, Kohila ümbrus jm) on koostatud ka puhkemajanduse teemaplaneeringuid.

Teatud puhkemajandusliku suunitlusega uuringuid on tehtud kaitsealadel, seal, kus probleeme külastajate rohkuse ja maastiku kahjustumisega (Aegna, Pirita, laudteed rabades jne). Põhiline muudatus seisneb aga asjaolus, et enam pole puhkemajanduse korraldamine üksi riigi või mingi

² Ristkok, A. Maastike puhkeomaduste hindamise teoreetilistest alustest J. G. Granö maastikuteadusliku pärandi valgusel. – EGS-i aastaraamat 1975/1976. Tallinn, 1977: 162-184.

³ Maastike kaitsest ja planeerimisest Eesti NSV-s. Tartu, 1964; Looduskaitse ja maastik. Annus, H. (toim). Tallinn, 1966; Maastike kujundamine Eesti NSV-s. Margus, M. (toim). Tallinn, 1969; Ajutine juhend maastiku kujundamiseks ja kaitseks Eesti NSV-s. Tallinn, 1971; Eesti NSV puhkealad. Margus, M. (koost). Tallinn, 1974; Looduskaitse ja puhkus. Varep, E. (toim). Tallinn, 1983

kõrgema ameti küsimus, pigem on see omavalitsuse või ettevõtte huvi. Nii võibki tänase päeva kohta öelda, et uue turismitoote taga on valdavalt erainitsiatiiv. Kas tingimused selle initsiatiivi realiseerimiseks on parimad (kuivõrd konkreetne asukoht sobib jne) – see on üldjuhul arendaja otsustada. Omavalitsus saab loomulikult luua eeldusi puhkemajanduseks.

Nõukogude perioodist pärit, ent tänaseni kasutatavad on mitmed mõisted, millega kirjeldatakse konkreetse paiga puhkemajanduslikke eeldusi, näiteks: **maastiku läbitavus, kasutustaluvus, korilusväärtus, tallamiskindlus, esteetiline või psühhoemotsionaalne mõju** jne. Nende mõistete avamiseks on koostatud arvukaid tüpoloogiaid, mis aitavad maastiku väiksemaid osi (olgu siis liigestamise aluseks kas metsakooslus, metsa kasvukohatüüp, mullatüüp, reljeefivorm vms) hinnata nende kasutussobivuse alusel. Ka tänapäeval on need mõisted puhkemajanduse käsitlemisel olulised. Lisandunud on maastiku väärtuste veelgi diferentseeritum käsitlus ning soov väljendada neid väärtusi nn **ökosüsteemiteenuste** kõneviisis. Ökosüsteemiteenuste käsitlemine ongi tänapäeval aseaineks klassikalisele puhkemajanduse käsitlusele: maastikuindeksid, küsitlused, lähtumine vaatepunktidest jne.

1. Maastike väärtuse hindamine tänapäeval

Maastiku väärtuste mitmetahulisus avaldub nii teadusartiklites⁴ kui ka näiteks mõnede strateegiliste arengukavade (n metsandus) koostamisel, kus eristatakse valdkondi või siis huvirühmasid, mis või kes seonduvad konkreetse maastikuga: kas siis tulenevad antud maastikust (n ökosüsteemiteenused) või on huvitatud maastiku olemasolust (n jahimehed, korilased jne).

Maastiku väärtuste kajastamine **ökosüsteemiteenuste** terminoloogias on arenev suund, mis sai institutsionaalse alguse alles käesoleval sajandil. Suuresti pakub ökosüsteemiteenuste retoorika aga pigem intellektuaalse arutluse võimalust, kui annab usutava (numbrilise) vastuse maastiku planeerijale. Eestis on ökosüsteemiteenuste kaardistamine ja rahalise väärtuse hindamine sisse kirjutatud 2012. aastal Valitsuses vastuvõetud looduskaitse arengukavasse aastani 2020. Seal on eesmärgiks seatud ühiskonna teavitamine ökosüsteemiteenuste väärtusest ja selle väärtusega arvestamine erinevatel ressursikasutuse tasanditel. Tänapäevaks on valminud mitmed hinnangud konkreetsete alade (Kuresoo raba, Järvselja LKA, Lahemaa RP jt.) väärtusest ökosüsteemiteenuste vaatevinklist, sageli on arvutuste aluseks inimeste (juhuslik valim) maksevalmidus ala püsimise huvides. Kuna antud meetodid on ikkagi hinnangulised ja võrdlust võimaldavaid alasid on seni vähe, sageli pole ka lähteandmestik võrreldav - siis ei saaks ökosüsteemiteenuste väljatoomisest näiteks Ruu luitestiku kontekstis järeldada kuigi olulist informatsiooni. Teatud ühtsust ökosüsteemiteenuste hindamisel võib oodata Keskkonnaagentuuri koordineeritavast ELME projektist (lõpeb 2020 keskel), mille koosseisus on ka Maaülikooli töörühm, kes peab ette valmistama metoodika ökosüsteemiteenuste hindamiseks juba konkreetsete maakateooriate, sh metsa kasvukohatüüpide, tarvis. Projekti tutvustus on leitav Keskkonnaagentuuri kodulehelt:

<https://www.keskkonnaagentuur.ee/et/eesmargid-tegevused/projektid/elme/projekti-tutvustus>

⁴ Maastik: loodus ja kultuur. Maastikukäsitlusi Eestis. Palang, H., Sooväli, H. (toim). Tartu, 2001; Maastik ja mälu: Pärandiloo arengujooni Eestis. Sooväli-Sepping, H. (koost). Tallinn, 2014

Näiteks Ruu luitestikuga (ca 200 ha) pindalalt võrreldava Järvelja LKA (184 ha) kohta on vastavas hinnangus⁵ toodud, et ala aastane (ökosüsteemi)teenuste koguväärtus oli ca 15,77 miljonit eurot ehk 85 069 eurot hektari kohta. Lahemaa metsade kohta valminud magistritöös⁶ jõutakse teistsuguse metoodikaga (osaliselt turuhinna, osaliselt inimeste maksevalmiduse arvestamine, paraku üsna küsitaval viisil) tulemusele, et rahvuspargi mets annaks (ühekordset) rahalist tulu suurusjärgus 220 mln eurot aastas, kusjuures enamiku sellest moodustaks puidutulu, järgneks „veepuhastusteenuse“ tulu ning tulu seentest-marjadest (näiteks mustikatest 6,7 mln eurot). Kultuuriliste teenuste (vaba aeg, puhkamine) hinnaks rahvuspargis on maksevalmiduse alusel hinnatud u 12 mln eurot aastas. Pindalaline võrdlus Lahemaaga viib (spekulatiivse) tulemuseni, et Ruu litemets „annaks“ aastas (ühekordse tuluna) u 1,2 mln eurot metsatulu (u 6000 eurot hektari kohta) ja „osutaks“ u 60 tuhande euro eest nn kultuuriteenuseid. Ökosüsteemiteenuste hindamine on keerukas protsess ja omab teatud mõtet võrdlusvõimaluse tekitamiseks enam-vähem sarnaste alade puhul. Ühe ala kohta leitav „hinnasilt“ ökosüsteemiteenuste alusel ei näita suurt midagi.

Konkreetselt ala, näiteks Ruu perspektiivse kaitseala või mõne teise sarnase piirkonna kohta võib loomulikult konstrueerida hinnasilt (palju toodaks kaitseala rahalist tulu või kui palju oleksid inimesed valmis maksma looduslikkuse säilimise eest), ent igasugune selline konstrueeritud alus viib paraku vaidlusen. **Seetõttu tuleks antud juhul Ruu perspektiivse kaitseala väärtusi vaadelda traditsioonilises maastiku hindamise kontekstis, vältides meeldib-ei meeldi tüüpi suhtumist.**

2. Puhkemaastiku eripära

Et jõuda üldmõiste „maastik“ juurest mingi ala konkreetsema hindamise juurde, tuleb esmalt selgitada, mis on konkreetse ala eristumise-piiritlemise alus, kuivõrd on tema eristamine teaduslikumal (objektiivsemal) alusel üldse võimalik. Alati võib ju öelda, et tegemist on ilusa ja seetõttu väärtusliku maastikuga – ka selline lähenemine on võimalik, eriti kui sama kinnitab külastajatelt saadud tagasiside. **Üldiselt on valgusküllaseid ja vaheldusrikkaid metsi loetud erialakirjanduses väärtuslikuks puhkemaastikuks** – nii on enamasti väidetud puhtalt tunnetuslikult, iseenda ja külastajate kogemuse alusel⁷. **Ka luitestikke on rekreatsiooni mõttes loetud vägagi perspektiivseks**, sama kinnitab selgelt ka praktika⁸. Seeneliste-marjuliste kõrval (kes ilmselt ei oma korraldatud foorumit oma eelistuse väljendamisel) on näiteks orienteerujad hinnanud luitemaastikke eriti väärtuslikeks: „Hästi joostavad reljeefirikkad luitemaastikud, millel kasvavad nõmme- ja palumännikud, on orienteerumiseks ühed meeldivamad paigad.

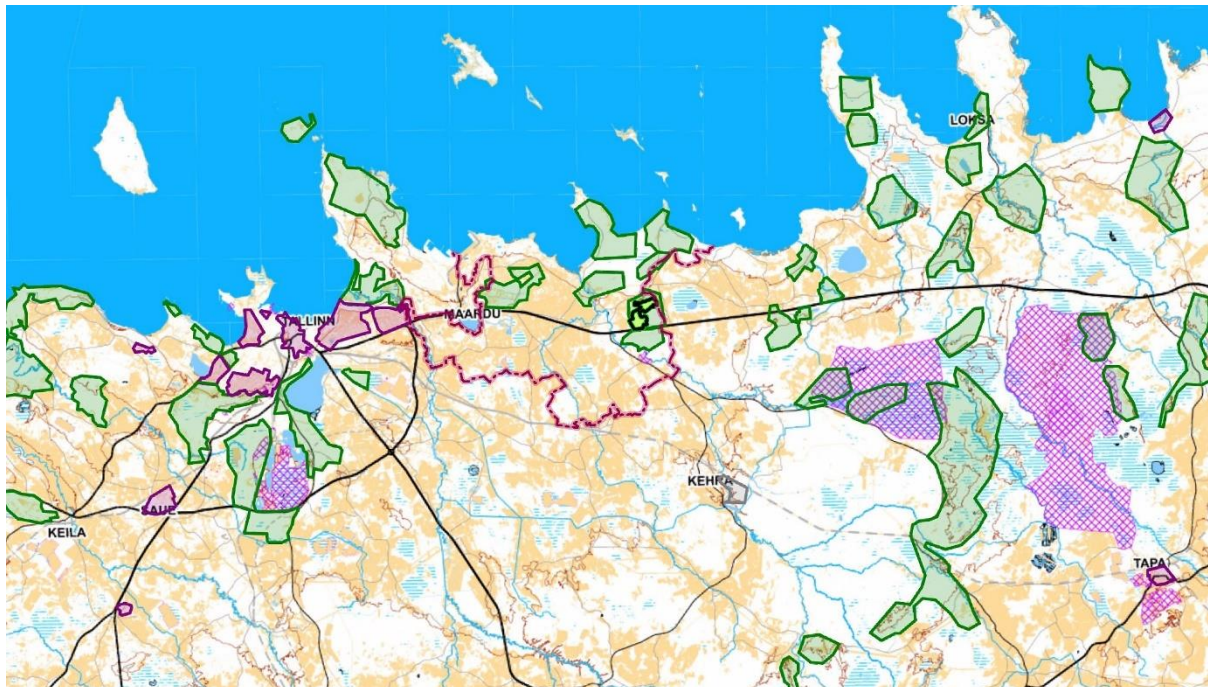
⁵ Näiteks võrguväljaanne Bioneer: <https://www.bioneer.ee/mis-maksab-harku-j%C3%A4rv-ehk-%C3%B6kos%C3%BCsteemiteenused-ja-nende-v%C3%A4%C3%A4rtus>

⁶ Ehvert, Kätlin. Lahemaa Rahvuspargi ökosüsteemiteenused. Magistritöö. Tallinna Ülikool, 2013.

⁷ Üldistav kirjeldus metsa meeldivusest ja eelistustega kaasnevatest stereotüüpidest on toodud Valdur Mikita artiklis – Salapärase mets. Miks me mõnes metsas end hästi tunneme? - Eesti Ekspress nr 37, 10. september 2014: <https://dea.digar.ee/article/eestiekspress/2014/09/10/11.3>

⁸ Piisab, kui tuua välja RMK (ja teiste) puhkekohtade tihe seos luitestikega: Meremõisa ja Laulasmaa Lääne-Harjus, Väana-Jõesuu ja Harku mäed Harku vallas, Pikanõmme matkarada Lahemaal, Nõva-Vihterpalu rannamets, Kloostrimets ja Nõmme Tallinnas, Aegna, Naissaar, Prangli. Sisemaa luitestikest on puhkemajanduse taristu olemas Mädaras (Vändra lähedal), Ruunaraipel (Soomaa RP), Vanaõuel (Kurgja lähedal) jm.

Kahjuks on Eestis selliseid piirkondi vähe ja tavaliselt on tegemist väljavenitatud kitsaste aladega ...⁹. Ida-Harjumaal viimastel aastatel koostatud olnud orienteerumiskaartide ülevaade kinnitab, et eelistatakse kuivema metsaga reljeefseid alasid (joonis 1). Orienteerumiskaardid üldiselt, ka Jõelähtme valla kohta koostatud (joonis 2), peegeldavad üsna hästi alasid, mis sobivad aktiivseks puhkuseks (mets, ligipääs, pinnamood, veekogu).

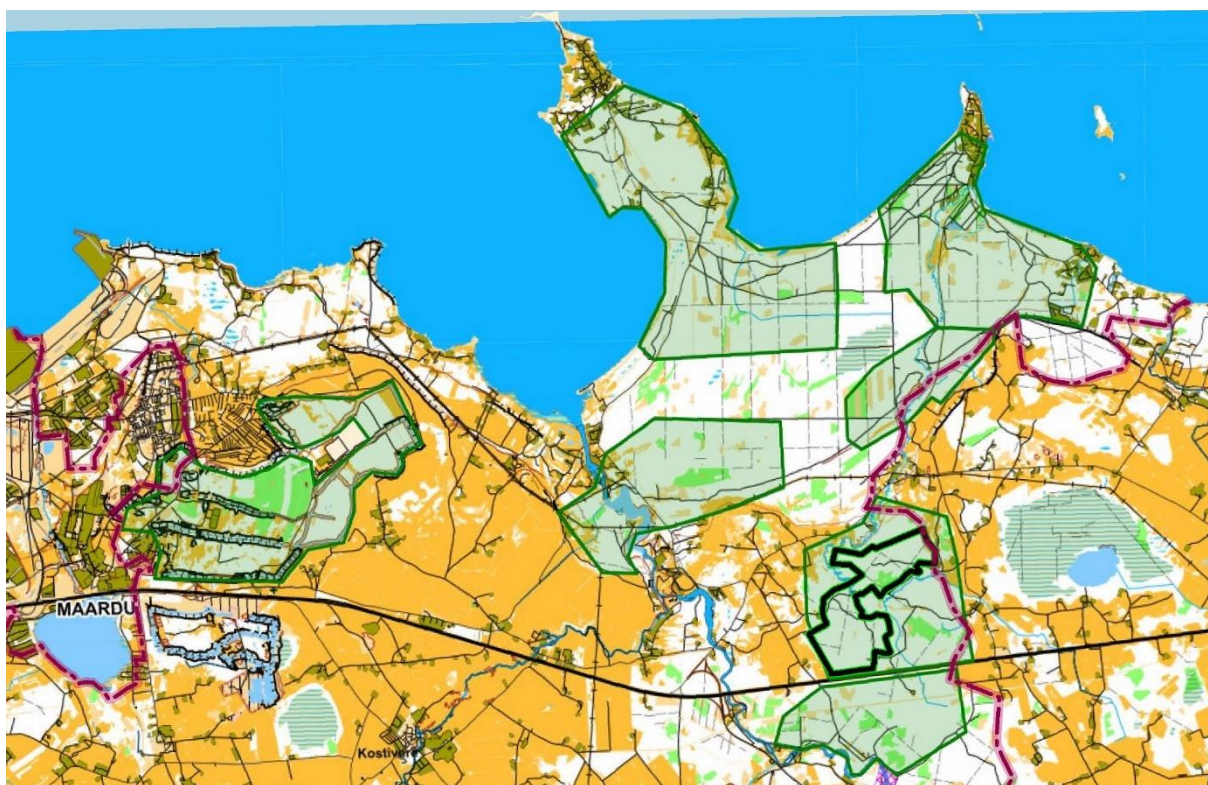

Joonis 1. Eesti Orienteerumislidu poolt alates 2007 koostatud võistluskaardid Harjumaal idaosas. Orienteerumiskaardid on näidatud helerohelise, Ruu perspektiivne kaitseala tumerohelise, riigikaitsealad lilla ja põllumajanduslikud alad pruuni areaaliga. Ilmneb, et Tallinna naabruses, Narva maanteest põhja pool on suurem osa metsa-alasid orienteerumise tarvis kaardistatud. Lahemaale jäävad metsad on osaliselt looduskaitsealade kitsenduste tõttu (sihtkaitsevööndid) piiratud kasutusega.

Puhkemajanduse seisukohalt hinnatava maastiku objektiivsema piiritlemise alus saab olla mingi üldisem, kokkulepitud meetodika alusel koostatud ülevaateinfo (üldjuhul kaart, veelparemitu), mis kinnitab ala erilisust. Eesti tingimustes pole kuigi palju looduskeskonda iseloomustavaid andmekogusid, kus uuritus/kaardistamine on olnud pindalaliselt kui sisu mõttes täiuslik. See, et teatud alad (näiteks looduskaitsealad) on mitmes aspektis paremini uuritud, kui ülejäänud ala – see on loomulik ja nii see ka jääb. Vaadates aga üldise loodusteadusliku uurituse nõu baasaset, saab välja tuua eelkõige **pinnamoe, maakatte, muldkatte ja metsa kasvukohatüüpide** kaardistamise, mis on valminud Eestis ülepinnalisena,

⁹ Pukkonen, E. Orienteerumismaastikud ehk miks me jookseme just seal kus jookseme. – Orienteeruja, 2011, 1: 30-31. Hiljuti kaitsti Tartu Ülikooli geograafiaosakonnas orienteerumismaastike teemaline magistr töö (Siiri Rist, 2015), milles ühe hooaja (2013) kokkuvõttena analüüsiti harrastajate orienteerumisevõistluste populaarsust sõltuvalt mitmetest asjaoludest, sh maastikutüübist. Kuna puhtalt luistestikul põhinevaid O-kaarte on väga vähe, ei langenud need meetodika eripära tõttu valimisse. Küll nendib töö autor, et luitemaastik on orienteerumiseks eelistatud. Ülekaalukalt suurem hulk O-võistlusi peeti maakatte mõistes oksametsa alal, kus keskmine osalus oli suuruselt teine (kõrgem keskmine osalus oli vaid hõredalt hoonestatud alal ehk asula või linna serval).

ühtse reeglistiku järele ja mis võimaldavad seega x-ala objektiivset võrdlust teistega. Mõnel juhul on eelnimetatud andmekogudest tuletatud kombineeritud **maastikukaarte** (näiteks Tartu Ülikooli Geograafia osakonnas 2000. aastate alguses valminud paigastike kaart), kuid need ei ole, erinevatel põhjustel, läinud laiemasse käibesse. Kohaliku omavalitsuse piires võib loomulikult nii mõnigi muu nähtus (n. niidud, paljandid, üksikpuud, pärandkultuur jne) olla märksa detailsemalt kaardistatud, kui naabritel. Eriti juhul, kui on tegemist on mõne väiksema omavalitsusega. Kui aga kõrvuti asetsevates omavalitsuses pole võrreldavat infot, pole võimalik ka oma eripära tõestada. Tavaliselt ei oma omavalitsused erilist (täiendavat) loodusteaduslikku teavet, mis oluliselt täiendaks juba riiklikult kogutut.

Joonis 2. Jõelähtme valla kohta koostatud EOL kaardid. Ruu perspektiivne kaitseala (tähistatud tumerohelise piiriga) jääb Kodosoo O-kaardi alale, kus aastas peetakse 4-5 suuremat võistlust.

Lisaks nimetatud neljale andmekogule on paljudes piirkondades, aga ebaühtlasemalt, olemas muud olulist teavet: **geoloogiline** (baas)kaardistamine (1: 50 000) on pikaajaline protsess, millega on kaetud veidi üle poole Eesti territooriumist, **Natura elupaigatüüpide** kaardistamine on läbi viidud põhiliselt olemasolevatel kaitsealadel, **niidutaimkatte** kaardistamine, erinevalt metsast, on olnud ebaühtlane ja vajab pidevat uuendamist, **taime- ja loomaliikide** kaardistamine toob järjest juurde uusi andmeid, nende kogumine kindlate ruudustike kaupa (n elurikkuse andmebaas ja linnuatlas 10 x 10 km) ei võimalda aga alati hinnata mõne väiksema piirkonna eripära, **pärandkultuuri** objektide kaardistamine on palju sõltunud konkreetse piirkonna kaardistajast ja siingi on tase küllalt ebaühtlane. Üldiselt on loetletud andmebaasid kaitseala(de) puhul peamised allikad, mille alusel saab otsustada ala väärtuslikkuse üle. Ka

planeeringutega määratletud „väärtuslikud maastikud“ tuginevad suurel määral samadele algandmetele, lisaks ala populaarsusele. Kuigi teoreetilisi käsitusi maastikueelistustest on viimastel aastatel valminud mitmeid, ei ole nende praktikas kasutamine üldjuhul lihtne¹⁰.

Ruu luitestiku perspektiivse kaitseala, kui kohaliku tähtsusega objekti väärtuste kohta saab välja tuua järgmist:

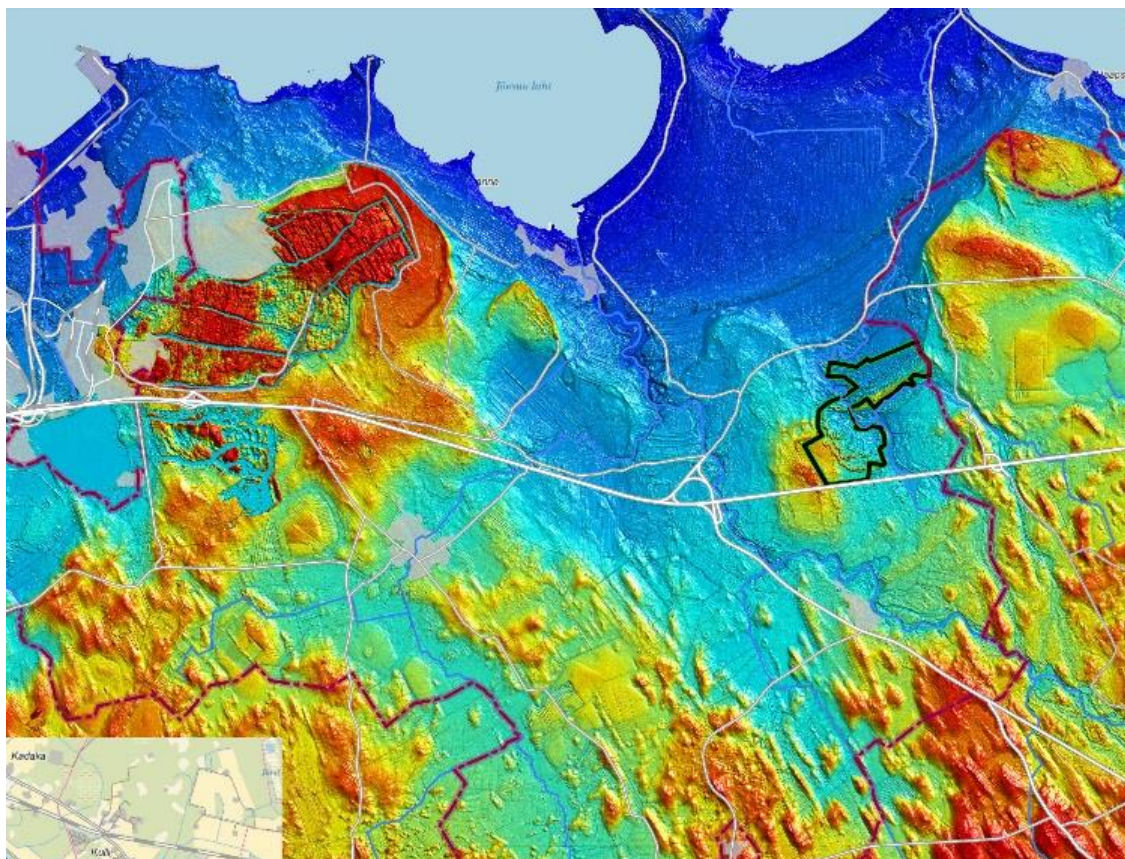
2.1. Pinnamood

Jõelähtme valla pinnamood on valdavalt tasandikuline (joonis 3). On ju valla lavamaa alal esinevate loopealsete iseäraseks nende vähene liigendatus ja teatav monotoonsus. Loopealne kui kooslus on loomulikult väärtuslik aga puhtalt tasase pinnamoe esinemise alusel ei saa ühtegi maastikku lugeda eriliseks. **Erandliku reljeefivormina eristubki tasasest lavamaast Ruu luitestik** (luidete suhteline kõrgus 10-12 meetrit). Valla lõunaosas (Aruaru, Haljava) küünivad väikevoored jalamilt 5-7 meetri kõrguseni ja ei oma pinnavormina erilist väärtust.

Lavamaa üleminekut rannikumadalikuks markeerib nii Jõelähtmes, kui kogu Põhja-Eestis, paekallas ehk Balti klint. Klint on Eesti pinnamoe suur erand ja pälvib kahtlemata tähelepanu. Jõelähtme valla piires on klint esindatud enamasti kahe astanguga, klindiaastangu suurim suhteline kõrgus esineb Ülgasel (30 m). Kuna klindiga seonduvad, lisaks ilmekale reljeefivormile, ka piiratud levikuga pangaalused metsad (EL elupaigatüüp *9180), koopad, nahkhiired, ilusad vaatekohad, on klint lõiguti looduskaitse all. Samadel põhjustel on klindilõike kaitse all ka teistes Põhja-Eesti piirkondades, Jõelähtme klint ei eristu siin oluliselt.

Klindiesisel rannikumadalikul esinevad Läänemere eri staadiumitega seotud rannavallid, luitestikud, liivatasandikud, kõrgemate vallide vahel kujunenud sood. Seda nii Jõelähtme vallas, kui mujal Põhja-Eestis. Rannikumadaliku pinnamood on mitmekesisem kui lavamaal, ilmekamad rannamoodustiste kompleksid on siin-seal kaitse all. Jõelähtme vallas on rannikumadaliku kõige ilmekam ala (pinnamoe mõttes) Kalevi-Liiva luitestik, mis küünib 14 meetrit kõrgemale Kaberla oja tasemest. Väiksemad rannavallid ja teised positiivsed pinnavormid ei küüni rannikumadalikul kõrgemale kui 5 m.

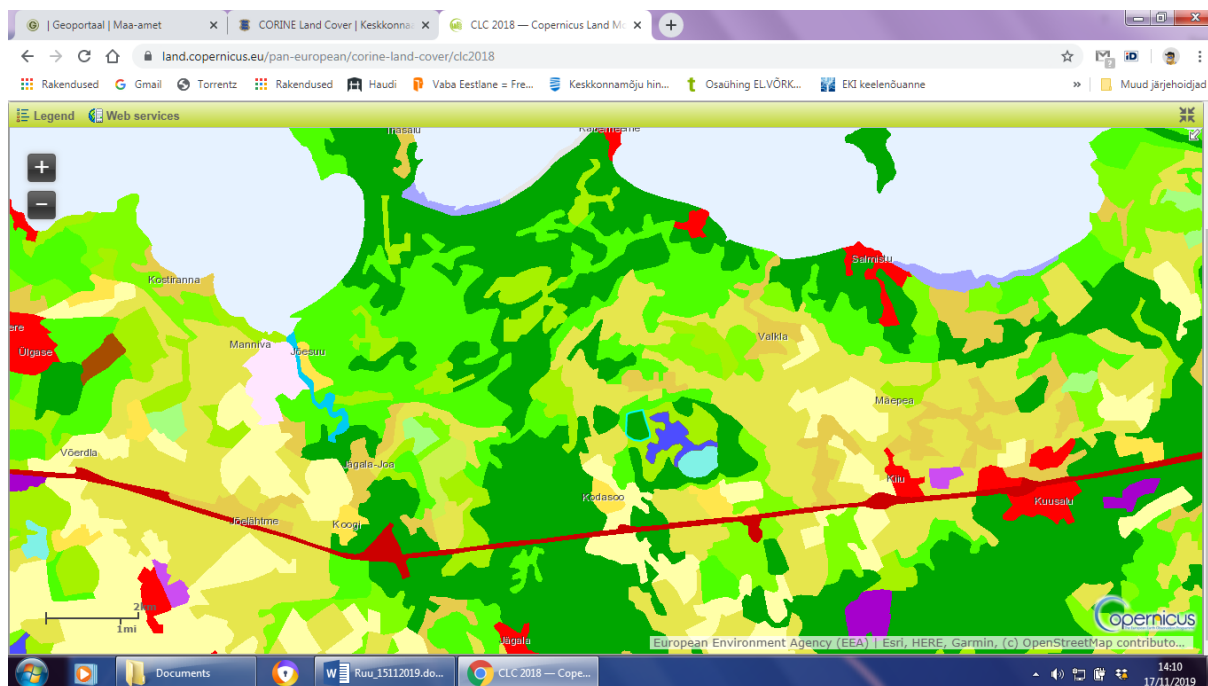
¹⁰ Mõnevõrra on Eestis inimeste maastikueelistusi uuritud ka küsitluste teel, vastavad magistritööd on näiteks: Marin Haugas. Maastiku visuaalsuse hindamine maastikumeetrika ja fotode abil. MSc. TÜ, geograafia osakond, Tartu, 2010; Merit Mutso. Preferences for landscape openness and its influence for recreation. MSc. EMÜ, maastikuarhitektuuri osakond, Tartu, 2014; Karl Hansson. Eesti looduslike metsavaadete eelistuse analüüs. MSc. EMÜ, maastikuarhitektuuri osakond, Tartu, 2008. Viimase töö populaarne kokkuvõte on nähtav: https://issuu.com/metsamees/docs/metsamees_123_150lpi

Joonis 3. Jõelähtme valla pinnamood absoluutse kõrguse alusel. Punased alad on merepinnast kõrgemal, reljeefi liigestatus mikrotasandil ei joonistu välja. Ruu luitestiku piirkond, mille kaitse alla võtmist Jõelähtme vallavalitsus menetleb, on markeeritud rohelise kontuuriga.

2.2. Maakate

Satelliitfotode alusel on maakatte kaarte (CLC) koostatud juba ligi nelikümmend aastat. Laiemal skaalal on tegemist üsnagi objektiivse andmebaasiga, mis on kiiresti uuendatav ning võimaldab maakatte muutmise trendide väljatoomist (n valglinnastumise kiirus ja ulatus). Täpsem on CLC just selgepiirilise jaotuse fikseerimisel (metsa ja põllu vahe, karjääri ja metsa vahe jne), üleminekulistel juhtudel sõltub kaardipilt ka kartograafi tõlgendusest. Kuna maakatte kaardi legend eristab näiteks metsamaad selliste suuremate jaotuste alusel nagu leht-, okas- ja segametsad, lisaks üleminekulised metsad ja nõmmed, siin võimaldab kaart välja tuua vaid piirkonna üldist iseloomu ning pole kuigi sobiv hindamaks väiksemate alade väärtuslikkust. Näiteks on CLC-s eristatavad ka luited (koos mereranna ja liivikutega) aga kui luitestik on kaetud metsaga (Eestis üldjuhul on), loetakse vastav eraldis metsa alla. Jõelähtme vallas (joonis 4) annab CLC liivase mereanna alana vaid kitsa rannariba Kaberneeme poolsaare läänerannikul.

Joonis 4. Fragment maakatte kaardist koos Narva maanteega. Tumeroheline – okasmets, heleroheline – segamets. Ruu luistestik ega teised luistestikud kaardil ei eristu, need on loetud okasmetsa alla.

2.3. Muldkate

Kogu Eesti kohta valminud muldkatte kaarti mõõdus 1:10 000 võib pidada üsnagi unikaalseks, vähestes riikides on kogu mullastik samal tasemel kaardistatud. On tõsi, et mullastikukaardi alusel üksi ei ole võetud alasid looduskaitse alla ega hinnatud maastikke väärtuslikuks. Muldkatte kaardi alusel on aga võimalik eristada haruldasemaid mullatüüpe, millega koos võime eeldada ka haruldasemate maastike-koosluste esinemist. Vajadusel aitab mullakaart, kui enam-vähem objektiivne alus, piiritleda mõnda objekti või siis kirjeldada mõne piirangu ulatust (n ülejutatav muld peegeldab perioodilise ülejutusala ulatust).

Ruu luistestiku väärtuste taustal ei ole mullastikukaardi analüüs oluline. Luistestikus vahelduvad kuivemad ja niiskemad alad enam-vähem korrapäraste viirgudena, mullatüüpide järgnevus arvestab niiskustingimuste ja muldade lõimise muutlikkusega.

2.4. Mets

Valdav osa Eesti metsa on takseeritud ja kaardistatud. Vananenud takseerimisandmetega alasid leidub eelkõige väiksemate erametsade puhul. Metsaregister on üles ehitatud kindlal metoodilisel alusel ning ülevaade metsade olemist on üsna täiuslik. Mets kui koosluse ja ka

vastava metsamaastiku väärtuslikkuse seisukohalt on võimalikud mitmed valikud, miks ühte või teist metsa-ala lugeda eriliseks.

Ruu metsad on valdavalt palu-, vähemas ulatuses laanemetsad. Metsatüüpidega tihedas seoses olevate kasvukohatüüpide alusel - suurem osa (70%) Ruu luiteala metsast kuulub pohla ja mustika kasvukohatüüpi, millised on piirkonnas üsna tavalised.

Vaadates metsadele aga läbi Natura elupaigatüüpide prisma, on pilt teine – Ruu luitestiku mets on selles vaates mõnevõrra väärtuslikum. On selge, et kohaliku tähtsusega kaitseala moodustamise peamiseks aluseks ei saa olla Natura elupaikade olemasolu – selline kriteerium on oluline ikkagi riiklike kaitse- ja hoiualade moodustamisel. Aga samas pole kohaliku tähtsusega kaitsealade puhul põhjust ja vaikida potentsiaalsete Natura elupaikade olemasolust. Kui selliseid elupaiku esineb, tõstab see igal juhul maastiku väärtust.

Ruu luitestiku alal esineva elupaigatüübi 2180 (metsastunud luited) puhul on primaarne pinnavormi (luite) olemasolu, mis siis just geomorfoloogilise substraadi kaudu annab metsale kõrgema väärtuse. Metsastunud luidete elupaigatüüp on Eestis küll tavaline, üldpindalalt neljas, osakaalult kõikide metsade kohta aga vaid 0,8% suurune¹¹, mis viitab asjaolule, et metsade seas domineerivad meil ülekaalukalt kolm enamlevinud elupaigatüüpi ja ülejäänute osa ongi ebaproportsionaalselt väikene. Metsastunud luidete elupaigatüüpi on Eestis kaardistatud u 18 700 ha, kaardistus pole olnud ülepinnaline. Kuna Jõelähtme vallas esineb luited enam kui keskmises Eesti vallas, on 2180 ulatus ja osakaal siin kindlasti keskmisest kõrgem. Kuipalju täpselt – seda ei saa teada enne, kui me ei kaardista võrdsel alusel kõiki 2180 metsi ehk kõiki luitaid.

Lahemaa rahvusparki metsades on elupaigatüüpide kaardistamine viidud lõpule, metsastunud luidete elupaiku on registreeritud u 590 ha¹². Pirita jõeoru maastikukaitsealal on Kloostrimetsa massiiv (jõe ja Kloostrimetsa tee vahel) hinnatud metsastunud luidete elupaigaks, kokku 80 ha. Võrreldes näiteks Ruu luitestikuga on Kloostrimets visuaalselt ilmetum. Hiljuti inventeeriti luitemetsi Lohusalus, Lääne-Harju vald, kus ekspert Anneli Palo tähtsusega soovitas moodustada kohaliku kaitseala¹³. Samas naabruses, Laulasmaa MKA koosseisus, on kaks suuremat metsala (kokku 91 ha) loetud metsastunud luitestikuks (elupaik 2180). Üks neist aladest on ühtlasi Harjumaa ühe populaarsema külastuskoha - RMK Meremõisa puhkeala – koosseisus, teine on lihtsalt populaarne suvitusala. Selline praktika loomulikult vaid kinnitab luitemetsade puhkemajanduslikku väärtust. Üldiselt võib Keskkonnaagentuuri koostatud ülevaadetes märgata elupaigatüüp 2180 pindala kahanemist (n 2008 hinnangul oli seda registreeritud 23 400 ha), mille põhjuseks on eeldatavasti elupaigatüüpide ümberhindamine, väiksemas ulatuses ka elupaigatüübi kadumine (ehituste alla).

Ruul esinev metsastunud luidete mets on kindlasti väärtuslik ka seetõttu, et 2180 elupaik on kaitse-eesmärgina nimetatud vaid 38-l kaitsealal. Seda on kaugelt vähem, kui enamikul teistel metsa elupaigatüüpidel: neist elupaigatüüp 9010 esineb 206 kaitsealal, 9080 – 183, 91D0 – 121, 9050 – 118, 9020 – 110, 9070 - 89. Seega – ehkki metsastunud luited on metsade seas pindalaliselt neljas, on ta esindatuse mõttes kaitsealadel järjekorras alles seitsmes. Põhjuseks siin on luitestike esinemine piiratud alal, ja siis juba üsna kompaktsena.

¹¹ Aastaraamat „Eesti Mets 2018“. Keskkonnaagentuur, 2019.

¹² Viljasoo, Viljam. 2015. Lahemaa Rahvusparki metsaelupaikade inventuur. Bakalaureusetöö EMÜ-s.

¹³ Palo, A. Ekspertarvamus. Lohusalu luitemetsade loodusväärtus. Tartu, 2018.

2.5. Geoloogia

Kuigi mõõtkavas 1: 50 000 geoloogiline (baas)kaardistamine pole Eestis lõpetatud, on Põhja-Eesti kohta kogutud võrreldav materjal üsnagi suurelt alalt – see võimaldab, väikse mõõndusega, anda hinnangu ka Ruu piirkonna geoloogilisele väärtuslikkusele. See, et mõne piirkonna, näiteks Rebala ümbruse kohta, on koostatud ka täpsemaid geoloogilisi käsitlusi¹⁴, ei tähenda veel, et mõnevõrra detailsema (aga ebahühtlasema) info alusel saaks otsustada kogu valla geoloogiliste väärtuste üle. Aluspõhja geoloogia pole siinkohal oluline, kuna Ruu piirkonnas ei esine paljandeid ega karsti. Pinnakatte geoloogias on kaitsealade puhul oluline ilmekate pinnavormide olemasolu ja nende esinduslikkus/haruldus.

Kaardistatud objektid ja nähtused ei oma maastikulise väärtuse mõttes võrdset kaalu. On selge, et jääjärvetasandik või mattunud org ei lisa maastikule erilist vaatelisust, esimene neist on kõige tavalisem tasandik, enamasti metsa või soo all, teist inimese silm lihtsalt ei hooa. Maastikulist väärtust omavad enam positiivsed pinnavormid: jõeorg, voor, oos, rannavall, luide jt.

Jõelähtme vald jääb terves ulatuses EGK koostatud geoloogilise baaskaardi Maardu kaardilehe (nr 6343) koosseisu. Kaart on valminud 2002. aastal, ka kõik lähivallad on samal tasemel kaardistatud.

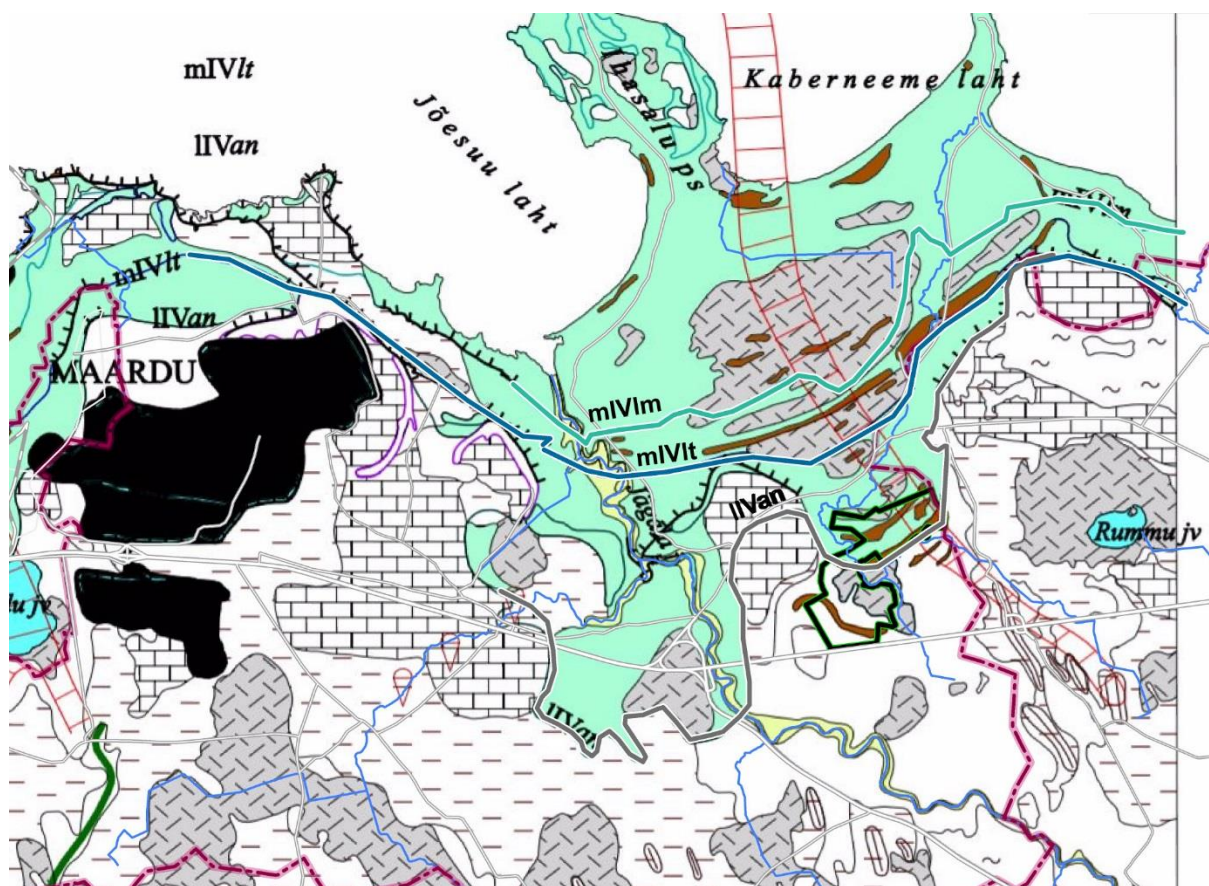
Jõelähtme valla pinnakattes domineerivad ülekaalukalt soosetted ja õhukese pinnakattega paetasandikud (joonis 5). On näha, et lõuna pool Narva maanteed ei olegi märkimisväärselt teist tüüpi pinnakatet. Põhja pool Narva maanteed leidub: a) meretasandikke (tasased alad, kus pinnakatte paksus on suurem); b) astanguid (paekallas, kohati kaheastmeline); c) üks jõeorg (Jägala org, sarnane reljeefivorm on eristatav kõikidel Soome lahte suubuvatel jõgedel); d) tuuletekkelisi pinnavorme (eelkõige luited); e) meretekkelisi pinnavorme (rannavalle ja maasääri).

Puhtalt esinemissageduse tõttu saab väita, et sarnased meretasandikud, jõeorud ja astangulised pinnavormid on iseloomulikud kogu Põhja-Eesti rannikualale. Haruldased pinnavormid on mere- ja tuuletekkelised, need ei esine lausaliselt. Meretekkeliste pinnavormide näitena on vallale olulised Manniva küla lähistel lavamaal levivad rannavallid – need on maastikku rikastavad huvitavad pinnavormid, mis siiski (eelkõige mõõtmete tõttu) pole pälvinud erilist tähelepanu. Nende säilimist aitab tagada kuulumine Rebala muinsuskaitseala koosseisu.

Tuuletekkelised pinnavormid esinevad valla idaosas, põhja pool Narva maanteed. Markantsemad luitevallid on seotud Läänemere transgressioonide maksimumidega ehk ajaga, mil rannajoon püsis pikemat aega ühes kohas. Mida kõrgemal asuvad luited, seda vanemad nad üldjuhul on. **Ruu luitestik, täpsemalt selle läänepoolne osa, on vallas ainukene lavamaa-luitestik, see esindab Antsülusjärve terrassi ülemist piiri.** Kogu endise Kaberla soo (on kasutatud ka teisi nimetusi: Suurlageda, Lagesoo, Lakesoo, Punakivi soo) ümbruse ala on 6343 kaardilehe seletuskirjas nimetatud tabavalt Suur-Lageda luideestunud rannarõõnete süsteemiks, mis hõlmab nii Antsüluse (Ruu) kui Litoriinamere (Kalevi-Liiva) setete leviala. Viimaste kohta on seletuskirjas nimetatud, et need luited on kujunenud rannabarridele. Madalaid luiteid leidub

¹⁴ Aaloe, A., Kessel, H., Mägi, S. Rebala geoloogia. Maa mäletab (koostanud M. Pärtel ja M. Kusma). Jõelähtme, 2007: 113-136.

ka madalamal, Limneamere levialal, eriti tänastes liivarandades (Kaberneeme). Madalamal paiknevate luitestike (ka Kalevi-Liiva luitestiku keskosa) väärtust on kahandanud Kaberla soo kuivendamine, mille järel on ala muudetud tavaliseks majandusmetsaks sirgete kraavide ja metsateedega. Mitmetes ülevaadetes¹⁵ ei loeta Kaberla sood enam sooks, kuna kuivendus on olnud ulatuslik ja pöördumatu.

Joonis 5. Pinnakate Jõelähtme vallas. Tuuletekkelised pinnavormid (luited, tähistatud pruuni pikliku kontuuriga) asuvad valla kirdeosas. Ruu perspektiivse kaitseala piir on antud rohelisega, Antsülusjärve piir tähistatud indeksiga IIVan.

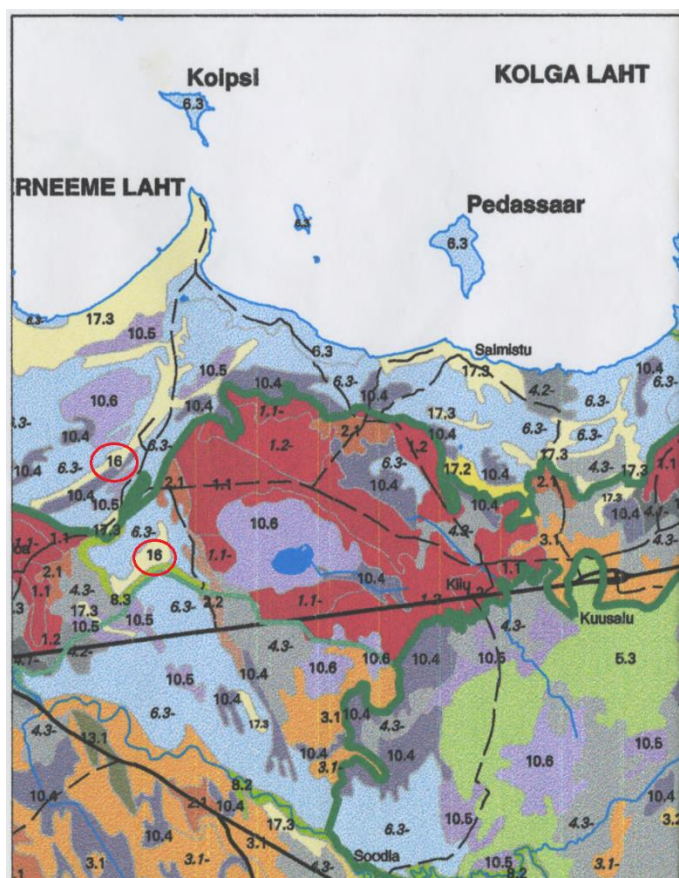
2.6. Maastikud

Maastik, niikaua, kuni ta pole väljendatud kaardil, on praktikas üsna ebamäärane ja enamasti tunnetuslik kohamäärang. Maastikukaitsealad hõlmavad endasse enamasti eristuva pinnamoega alasid, ka huvitavate kooslustega alasid, kus pinnamood teisejärguline. Maastike eristamine ja laiema võrdlusvõimaluse pakkumine saaks toimuda vaid ühisel alusel kokkulepitud maastike määramise järel. Seni on see valdkond jäänud pigem teoreetiliseks, ainuke rakenduslikuma ilmega ja üleriigilist katvust esindav maastikukaart on Tartu Ülikoolis valminud Eesti paigaste

¹⁵ Paal, J., Leibak, E. (koostajad). Eesti soode seisund ja kaitse. ELF, Tartu, 2013

andmebaas ja selle alusel koostatud maastike kaart¹⁶. Suuresti tugineb see mulla- ja reljeefi kaardile aga oma osa on otsustamisel olnud ka subjektiivsusel. Kuna see on üks väheseid laiemat võrdlust võimaldavaid andmebaase, siis on õigustatud ka Ruu luitestiku asetamine paigastiku andmebaasi taustale.

Luiteliste pinnavormide esinemisala Eestis hõlmab paigastike andmebaasi kohaselt 0,4%, kusjuures **Harju lavamaa maastikurajoonis (Ruu ainukesena) 0,1%**, Soome lahe rannikumadalikul 3,5%. Ruu luitestik on lavamaa luitestik ja sellisena erakordne, vallas ja maakonnas ainukene omalaadne. Paigastike andmebaasi alusel on Harjumaal, osalt ka maakonna piire ületavalt, eristatud kaheksa paikkonda ehk maastikuliselt terviklikku ala. Sõltuvalt aluskaartide olemasolust on maakonnas üldse eraldatud 15 luitepaigase areaali (väiksemad ei lähe arvesse), mis kõik (va Ruu) paiknevad rannikumadalikul. Ruu luitestik kuulub selle andmebaasi kohaselt Maardu-Kuusalu paikkonna (237 km²) koosseisu, olles seal ainuke luiteid kajastav areaal (joonis 6). On arusaadav, et sellisel üldistuse astmel (sisendandmestik valdava täpsusega 1: 50 000) ei pruugi välja tuua kõiki (väiksemaid) luitealasid, kuid kuna Ruu luitestik on selles andmestikus esindatud 700 ha suuruse areaaliga, mis kaardipildis avaldub tänase kaitseala põhjaosas, siis on ilmne, et tegemist on lähikonnas muust ümbrusest eristuva alaga.

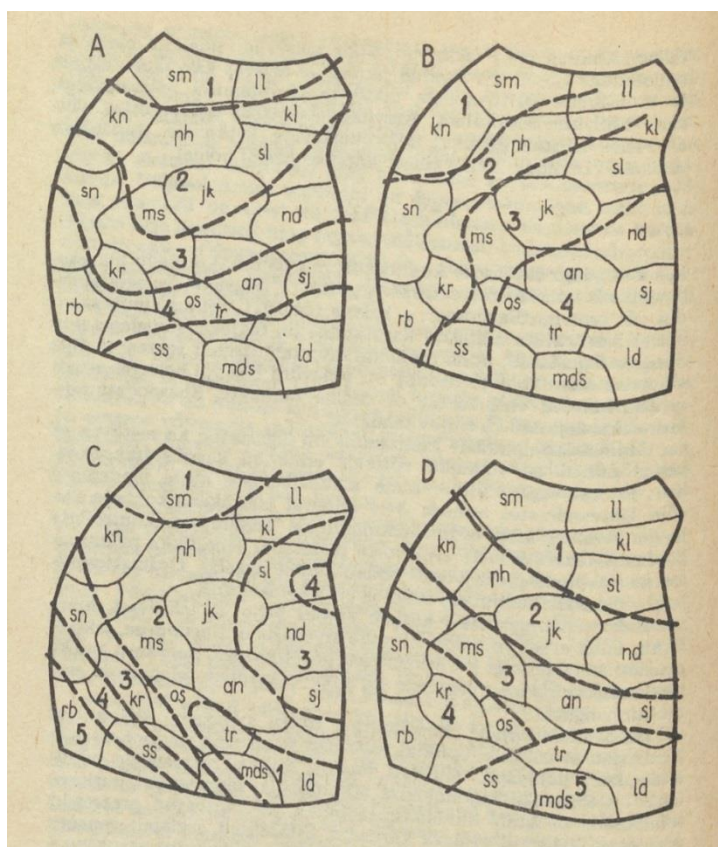

Joonis 6. Kalevi-Liiva ja Ruu luitestikud (kood nr 16, ümbritsetud punase ringiga) Eesti paigastike kaardil. Tumeroheline joon markerib Harju lavamaa ja Soome lahe rannikumadaliku piiri.

¹⁶ Arold, I. 2005. Eesti maastikud. Tartu Ülikooli kirjastus, 453 lk.

3. Metsa meeldivus ja selle tajumine

Metsa (või laiemalt võetuna maastiku) meeldivust ja tajumist on käsitletud paljudes eksperimentaalsetes uuringutes. Juba 1960-tel aastatel jaotati Eesti metsi esteetilisuse klassidesse, mille kohaselt kuuluvad **Ruu pohlamännikud kõrgeimasse (väärtuslikumasse klassi)**, mustikametsad II klassi. Kogu mets on samades uuringutes jaotatud viide esteetilisuse klassi¹⁷. Pohlamännikute tallamiskindlust on hinnatud keskmiseks, mustikamännikutel väga heaks¹⁸. Üheks kokkuvõtlikuks ülevaateks kunagistest käsitlustest (mille põhilised järeldused kehtivad ka täna) on metsade ordinatsiooniskeem, millele on kuvatud erinevad puhkemajanduslikud eeldused (joonis 7).

Joonis 7. Metsakasvukohatüüpide ordinatsioonipinna jagunemine rekreatsioonialaste hinnangute järgi. A. Läbitavus: 1 – väga hea kuni 5 – väga halb; B. Kasutustaluvus: 1 – väike kuni 4 – suur või tõrjuva alustaimestiku tõttu vähekülastatav; C. Korilusväärtus (marjad, pähklid): 1 – väga väike kuni 5 – väga suur; D. Psühhoemotsionaalne mõju (N. Tjulpanovi järgi): 1 – loovat innustust esile kutsuv, 2 – ergutav, 3 – süvenemist soodustav, 4 – täielikku rahu loov, 5 – rekreatsiooniks vähesobiv. Kasvukohatüübid: ph – pohla, ms – mustika¹⁹.

¹⁷ Margus, M. Eesti NSV metsamaastikud puhkealadena. – Maastike kujundamine Eesti NSV-s. Tallinn, 1969: 55-71; Tappo, E. Tallinna ümbruse parkmetsade struktuurist. – Maastike kujundamine Eesti NSV-s. Tallinn, 1969: 72-82.

¹⁸ Margus, M. Metsa- ja puhkemajandus Eesti NSV-s. – EGS-i aastaraamat 1979. Tallinn, 1981: 5-28.

¹⁹ Jagomägi, J., Raik, A. Territooriumi hindamine ja uurimine rekreatsiooni eesmärgil. – Looduskaitse ja puhkus. Tallinn, 1983: 35-52,

Nagu nähtub eelevalt jooniselt, võib Ruu perspektiivsel kaitsealal domineeriva metsa (pohla ja mustika kasvukohatüüp) väärtust lugeda läbitavuse osas heaks, kasutustaluvuse osas keskmiseks, korilusväärtuse osas väikeseks ja psühhoemotsionaalse mõju osas ergutavaks. Sellist metsa, mis oleks kõikide aspektide osas kas väga hea või väga halb, ei saagi olla. Ruu metsa ja üldse metsastunud luidete puhul **on olemas peamine eeldus rekreatsiooniks – selline mets meeldib inimestele, samas pole ta tallamisõrn.**

Rekreatsioonialastes hinnangutes on kasutatud ka selliseid karakteristikuid nagu puhkemaastiku informatiivsus, looduslikkus, unikaalsus, mahutavus, komfortsus, hügieenilisus, eksponeeritus, kättesaadavus, tundus jne. On ilmne, et nende käsitluste alusel on puhkemaastiku hindamine väga töömahukas ja tulemus võib ikkagi jääda üldsusele segaseks.

Metsade meeldivust on uuritud ka **küsitluste** kaudu. Näiteks võib tuua järeldused ühest eelviidatud (Hansson, 2008) maastikuarhitektuuri alasest magistritööst. Selles töös küsitleti metsas viibinud inimesi teatud metsavaadete ees ning leiti, et kõige enam meeldis inimestele „ühtne ja salapärase, keskmiselt keerukas, tuttav ja looduslikuna tajutav vaade, kus leidub märkimisväärselt suuri puid“. Objektidest eelistati (nimetamissageduse järgi): kõver kaheharuline mänd, suured jämedad männid, madal pehme alustaimestik, puujuur, väikesed valged õied. Ebameeldivateks peeti kuivanud ja maha kukkunud oksi, eemalt paistvaid lehtpuid ja väikesi kuuski.

Selline tulemus on üsna ootuspärane ja vastab hästi ka varasema perioodi käsitlustele, mis väärtustasid eriti valgusküllaseid nõmmemännikuid, teatud looduslikkust ja turvatunnet. Näiteks August Örd on nimetanud luitemetsi lausa sanitaar-hügieenilisteks metsadeks²⁰. Siinkohal on muidugi maitse küsimus hinnata, kuivõrd Ruu luitemännik vastaks eelistatud maastikule aga tundub, et üsna hästi.

4. Luitestikud ja nende eripära

Pinnavormide ja nende esinemisalade mitmekesisus on suur, üsna tavaline on üleminekuliste (kombineeritud) pinnavormide esinemine, näiteks luitestunud rannabarr või mattunud luited soos. Eestis on luitemaastiku pindala suurus ligikaudu 200 ruutkilomeetrit, millest metsastunud luidete elupaigatüüp moodustab enamuse²¹. Metsastunud luideteks loetakse looduslike või poollooduslike puistutega (mändidega) kaetud luiteid, nende hulka arvestatakse ka rannikuluiteid katvad kultuurpuistud, mis on omandanud rohkem või vähem loodusliku ilme. Selgeid kriteeriume, eristamaks metsastunud luiteid mõnest teisest metsa elupaigatüübist, siiski ei ole (ehk luitestike pindala ei tea me nii täpselt, kui teame näiteks takseeritud metsatüüpide pindala).

²⁰ Örd, A. 1972. Edela-Eesti ranniku rekreatiivsed tingimused, tema metsad ja nende uuendamine. Kandidaaditöö, Tartu, 306 lk.

²¹ Ratas, U., Rivas, R., Käärt, K. 2008. Changes of coastal dune landscapes in Estonia. Forestry Studies, 49, 59-70.

Viimastel aastatel on luitestikud, eri aspektide tõttu, pälvinud teaduslikku huvi, luitestike ainesel on, lisaks juba varasemalt viidatuile, valminud kaks doktori- ja mitmed magistritööd²².

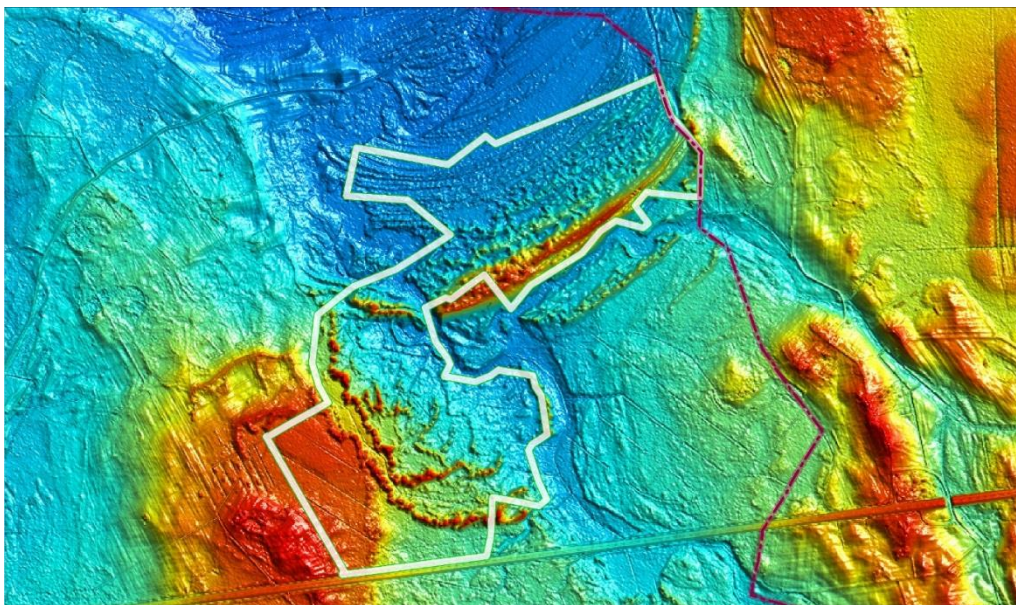
Ei ole teada, et samalaadset huvi oleks pälvinud näiteks voorestike, mõhnastike või oosistike teema. Kaudselt on huvi kasv mere ja tuule koosmõjul tekkinud pinnavormide vastu seotud üldise kliimamuutuste uurimise suunaga. Inglismaa näiteil on leitud, et luidete ühiskondlikku väärtust on alahinnatud ning (kitsalt looduskaitsega seotud) kaitse-eesmärgid ei ole võrreldavad luidete kui ökosüsteemi poolt ühiskonnale pakutavate teenuste hulgaga, lisaks on suurem osa kaitsemeetmetest suunatud ainult bioloogilise mitmekesisuse mitte luiteökosüsteemi kui terviku kaitsele²³.

Luitestike puhul hinnatakse väärtuslikumateks eelkõige kõrgemaid ja reljeefilt ilmekamaid pinnavorme aga ka madalamaid näiteid, mis paiknevad suhteliselt eraldiseisvana, tänasest rannikust eemal. Eesti ilmekaimad luitealad on Kõpu poolsaar Hiiumaal ja Uulu-Rannametsa luiteala (Luitemaa). Suurtel aladel Kesk- ja Kagu-Eestis puuduvad luited sootuks, näiteks on Järvemaal paigastike andmebaasi alusel vaid 10 ha luitestikku. Rohkem on luiteid Lääne-Eestis, mida lähemal merele, seda enam. Ranniku iseärasest sõltuvalt on luited sageli koondunud, moodustades nii keerukamaid liitsüsteeme. Teisalt jälle leidub ulatuslikke rannaalasid, kus luiteid pole kujunenud (puudu on olnud lahtisest liivast). Näiteks Jõelähtme valla naaberomavalitsustest puuduvad luited Viimsis (mandriosas), Rael, Raasikul, Anijal.

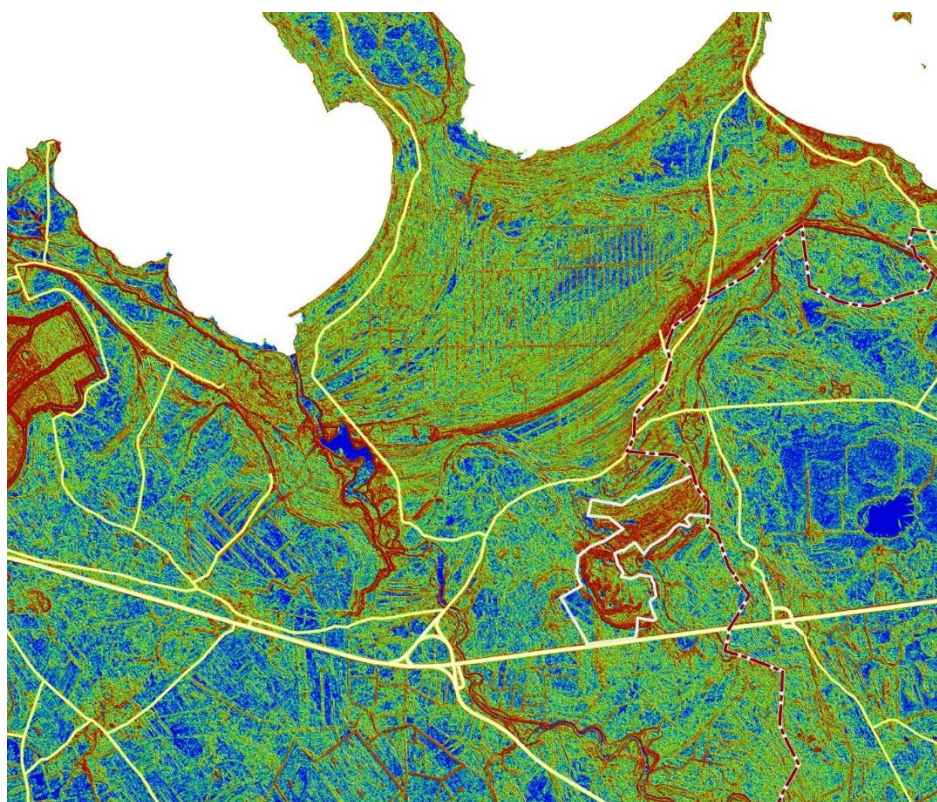
Rääkides Ruu luitestikust (joonis 8), siis, kuigi ta ei ole mõõtmiselt võrreldav Luitemaa või Kõpu luidetega, on tegemist Jõelähtme valla **kompaktseima luitestikuga**. Ka luidete suhteline kõrgus Ruul on tähelepanuväärne (12 m), seda ületab vaid ühes kohas Kalevi-Liiva luitestik (nõlv vastu Kaberla oja - 14 m). Pinnamoe liigestatuselt ja vaheldusrikkuselt ületab Ruu luitestik Kalevi-Liivat. Viimane kujutab endast valdavas ulatuses pikka ja ühetaolist vall-luidet, mis muutub mitmekesisemaks vaid Kalevi-Liiva lageda kohal (joonis 9). Jõesuu küla poolsest küljest on Kalevi-Liiva luitestik rikutud kunagise lasketiiruga. Teised Jõelähtme luitealad on juba märgatavalt madalamad, paiknevad merele lähemal (Limnea ja Litoriina staadium) ning ei moodusta eraldiseisvaid luitestikke (vähemalt pole neid sellistena kusagil eraldatud).

²² Tilk, Mari. 2018. Alustaimestiku mitmekesisus ja geobotaaniline analüüs Edela-Eesti luitemännikutes, PhD, EMÜ; Vilumaa, Kadri. 2018. Vallistikega rannikumaastike kujunemine ja areng Eestis, PhD, TLÜ; Kämära, Marja-Liisa. 2014. Liivikute ja luidete maapinnasamblike mitmekesisuse varieeruvus sõltuvalt keskkonnateguritest ja häiringutest. Magistritöö, TÜ; Habicht, Hando-Laur. 2014. Antsüüsjärve ja Litoriinamere paleogeograafia Tolkuse-Rannametsa piirkonnas setete ja aerolaserskaneerimise kõrgusandmete alusel. Magistritöö, TÜ.

²³ Everard, M., Jones, L., Watts, B. 2010. Have we neglected the societal importance of sand dunes? An ecosystem services perspective. *Aquatic Conservation: Marine and Freshwater ecosystems*, 20, 476-487

Joonis 8. Maapinna absoluutkõrgus Ruu luitestiku alal. Mida kontrastsem on üleminek tumesiniselt punasele, seda suurem on reljeefi kallakus. Kavandatud kaitseala piir on antud valge joonega.

Joonis 9. Jõelähtme valla reljeefi kallakuse kaart. Suurema kallakusega (nõlvad $>20^\circ$) alad on tumepruunid. Välja joonistuvad orud (Jägala ja Jõelähtme jõed), tranšeed endise fosforiidikarjääris ja luitestikud (Ruu, Kalevi-Liiva).

Luidetel on pinnamoe ja kasvukoha varieeruvuse tõttu tähtis roll ka **liigilise mitmekesisuse** hoidmisel. Kuigi luitemetsade puistu on koosseisult enamasti ühevanuseline (enamasti puhtmännik), võib alustaimestik liigiliselt koosseisult väga palju varieeruda. Üheks liigirikkuse ja liigilise mitmekesisuse põhjuseks peetakse just kasvutingimuste heterogeensust. Luite reljeefi peetakse üheks tähtsamaks teguriks, mis määrab ära mullatekke protsessi intensiivsuse, alustaimestiku kujunemise ja liigilise koosseisu²⁴. Ruu luitestiku piires on suhteliselt hiljuti kinni kasvanud liivikuid - nagu nähtub verstakaardilt (joonis 10), võis veel 120 aasta eest Ruul esineda lahtise liivaga alasid.

Joonis 10. Üheverstalisel topokaardil (1898) ilmneb lahtise liivaga ala (täpistus, umbes 4 ha) esinemine kahel pool Silkoja-Nõmme teed. Majapidamine silla lähistel (Кр. дв.) on kadunud peale Teist maailmasõda, vundament on tuvastatav.

5. Kohalik ja riiklik tasand looduskaitstes

Küllalt sageli on Ruu kaitseala teemalistes vaidlustes rõhutatud, et Ruu (kohaliku tähtsusega) kaitsealal pole olulisi väärtusi ehk kaitse alla võtmise eeldusi. Osalt on selle aluseks võetud 2014. aasta eksperthinnang (A. Tõnisson), mille lõppjärel oli, et ala pole vaja võtta riikliku kaitse alla. Sellise lähenemisega ei saa nõustuda, kuivõrd kohaliku tasandi ja riikliku tasandi looduskaitse eesmärgid ei ole ühesugused. Järgnevalt on veelkord välja toodud need argumendid, mis kinnitavad kohaliku ja riikliku tasandi looduskaitse erinevust.

²⁴ Soil Science Division Staff 2017. Soil survey manual. USDA Handbook 18. Ditzler, C., Scheffe, K., Monger, H. C. (Eds.). Government Printing Office, Washington, 639 p.

- Kahetasandilisel looduskaitse on Eestis pikk traditsioon. Välja arvatud 15 aastane vaheaeg (lõppes uue LKS-i kehtima hakkamisega 2004) on kahte tasandit eristatud juba alates esimese looduskaitseaduse kehtestamisest (1957);
- Kuigi LKS ei rõhuta, et kohaliku tasandi looduskaitse on kuidagi teisejärgulisem või vähem väärtuslik, on seaduse mõte väljendatud siiski selgelt (§ 4 lg 7): kohaliku kaitse all võib olla maastik, väärtuslik põllumaa, väärtuslik looduskooslus, maastiku üksikelement, park, haljasala või haljastuse üksikelement, mis ei ole kaitse alla võetud kaitstava looduse üksikobjektina ega paikne kaitsealal (ehk siis – ei ole varem looduskaitse all, aga on eeldatavasti kohaliku tähtsusega loodusobjekt);
- On ilmne, ja seda kinnitab ka Riigikohtu Halduskolleegium, et kaitse alla võtmise eeldused (LKS § 7 lg 1) on mõlemal juhul küll samad aga nende tõlgendamine ei saa toimuda samamoodi. Kohaliku omavalitsuse looduskaitse eesmärk ei saa olla rahvusvahelisest lepingust tõusev kohustus – kui selline kohustus on akuutne, tuleks kaitseala igal juhul luua riiklikuna. On ilmne, et ka enamikku teisi LKS-is nimetatud eeldusi ei saa me kohalikul tasandil tõlgendada samamoodi, kui riiklike kaitsealade puhul. Haruldus ja tüüpilisus – need eeldused tuleb lahti mõtestada ikkagi kohapealset konteksti arvestades, teaduslik väärtus eeldab pigem riikliku (iseigi laiema) tausta analüüsi, ajaloolis-esteetiline väärtus kaitseala eeldusena on jälle üsna lokaalse iseloomuga, ohustatus seevastu universaalne – kehtides nii kohaliku kui riikliku kaitse ala puhul. Kohaliku looduskaitse peamine mõte on ikkagi lähtumine **kohalikust** eripäradest, kaitseväärtustest, mis on olulised just antud paikkonnas (ja mis võivad samas olla üsna tavalised riigi tasandil). Lihtsustatult väljendades: kui x-vallas kasvab kõige tavalisem puu, näiteks harilik mänd ning see mänd on valla jaoks tähtis (näiteks ainuke mänd vallas, puul on huvitav kuju, seotus legendidega vms), siis on igati mõeldav selle puu kohaliku kaitse alla võtmine. See, et naabervallas on sarnaseid mände rohkem, ei ole siin tähtis. Sama on maastike ja üldse pindalaliste objektidega. Kuna kaitseala moodustamise eelduseks ei pea olema kõik seitse LKS-i kriteeriumit, piisab ka näiteks ohustatusest, on Ruu kaitseala moodustamine õigustatud;
- Käesoleval ajal näeme me sageli sellist praktikat, kus riik, Keskkonnaameti näol, vaadates üle kaitsealuseid territooriume (eriti parkide ja looduse üksikobjektide osas), leiab, et neid ei pea hoidma riikliku kaitse all aga neid võiks edaspidi võtta kohaliku kaitse alla. **Selline praktika kinnitab taas, et riikliku ja kohaliku looduskaitse eesmärgid on erinevad.** Ruu perspektiivse kaitseala puhul, seega, ei ole vaja vaagida kuivõrd see ala on riigile looduskaitse mõttes oluline. Ta ei ole oluline riigile, küll aga kohalikule kogukonnale. Kohtuvaidlustes läbi jooksnud väide, et 2014. ja 2016. aasta ekspertiisid, vastavalt riikliku ja kohaliku kaitseala kohta, on omavahel vastuolus (mis olevat taunitav) on ÕIGE. Selline vastuolu kahe ekspertiisi vahel on loomulik, kuna need lähtusid erineva tasandi kaitsealast.

Luitestikke on looduskaitse all mitme kaitseala koosseisus – nende täpset arvu on keeruline välja tuletada, kuna lisaks vastavale elupaigatüübile (2180) on luitestike koosseisus ka vanade metsade (9010) elupaigatüübi koosseisus. Lahtised ja poollahtised luitestikud kuuluvad enamasti rannikuelupaikade, vähem liivikute alla. Reeglina puutuvad meil väiksemate luitestike täpsemad kirjeldused, mis lubaksid neid, kasvõi esmaste parameetrite (pindala, keskmine ja absoluutne kõrgus, liigestustihedus, keskmine nõlvakalle jne) alusel võrrelda.

Kui Ruu luitestiku eripära selgitamiseks võtta aluseks näiteks Eesti Ürglooduse objektide andmebaas:

<http://www.eelis.ee/default.aspx?state=4;334349141;est;eelisand;.&comp=objsearch=yrg> ja teha selles päringud sõnadega luide, luite, luitestik – saame kokku 9 vastust (Järve, Kolga, Kelbu, Vanajõe, Odalätsi, Vanaõue, Roostoja, Tõstamaa, Rannametsa-Soomaa). Kuigi osa luitestikke on „peidus“ mõne teise ürglooduse objekti (n rannamoodustised) all, on see siiski teatav ühtne alus. Nimetatud 9-st luitestikust on enamik riikliku looduskaitse all. Kõige kõrgemad luitestikud (h = 28 m, Eesti kõrgeimad) esinevad Rannametsa-Soometsa luitestikus, järgnevad Tõstamaa luitestikud (h = 16 m). Teised Ürglooduse raamatu luitestikud aga ei ületa kõrguselt Ruu luitestikku. **Siit saab järeldada vaid seda, et Ruu luitestik on oma mõõtmetelt igati tähelepanuväärne.**

6. Puhkemajandusest Jõelähtme vallas Ruu luitestiku perspektiivis

Jõelähtme vald jääb oma valdavas osas areaali, mida Harju maakonnaplaneeringus 2030+ tähistatakse Tallinna lähiala rohevõrgustikuna. Varasemalt tunti seda areaali kui Tallinna rohelist vööndit, mille haldamisel 1994. aastani toimis ka vastav metsamajand. Tulenevalt linna lähedusest ning ala looduslikest iseärasustest oli metsasus rohelise vööndi piires väiksem, kui Harjumaal tervikuna, vastavalt 32% ja 46%. Kuna ala iseloomustas ka põliste riigimetsade vähesus, jäi mets rohelises vööndis omandireformi järgselt tugeva ehitusliku surve alla. Hiljem on lisandunud surve ehitusmaavarade uurimiseks ja kaevandamiseks. Radikaalsemad ettepanekud²⁵ – lähtuda rohelise vööndi metsade planeerimisel omavalitsuste ühishuvist, maade kohatine võõrandamine jne - ei realiseerunud.

Nii nagu Tallinna Rohelise vööndi metsamajandi ajal, on ka tänases maakonnaplaneeringus (mis omakorda tugineb 2003 kehtestatud Harjumaa rohealade teemaplaneeringule) rõhutatud, et Tallinna lähiala roheline võrgustik on „**linnaelanike lähipuhkeala, kus metsad on asukoha tõttu suurlinna läheduses kõrge puhkeväärtusega**“. Kui 2003. aasta teemaplaneering rõhutas eelkõige rohevõrgustiku ökoloogilist tähendust (sidusus, loomalevi), siis kehtiv maakonnaplaneering on rohevõrgustiku tähendust mõnevõrra laiendanud - ökosüsteemiteenused jne. Mingeid erisusi maakonnaplaneeringus Tallinna lähiala rohevõrgustiku suhtes siiski ei kehtestatud, küll aga rõhutatakse eraldi rekreatiivseid hüvesid ökosüsteemiteenuste kontekstis²⁶.

Jõelähtme vallas ei ole samal ajal kuigi palju avalikuks kasutamiseks mõeldud puhkealasid. Ühest küljest peegeldab see sobiva ala (kuiva metsa) nappust, teisest küljest jälle valla paiknemist kahe suure RMK puhkepiirkonna - Tallinna külastusala ja Lahemaa külastusala - vahel. Täna on vallas vaid üks RMK puhkeala – Kaberneeme lõkkekoht koos parklatega (aastas umbes 45 000 külastust, neist enamik rannahooajal²⁷). Kuna vallas pole ka suuremaid (riiklikke) looduskaitsealasid²⁸, ei ole ka kaitsealadega seotud õpperadasid. Mõistagi pole vaja siinkohal

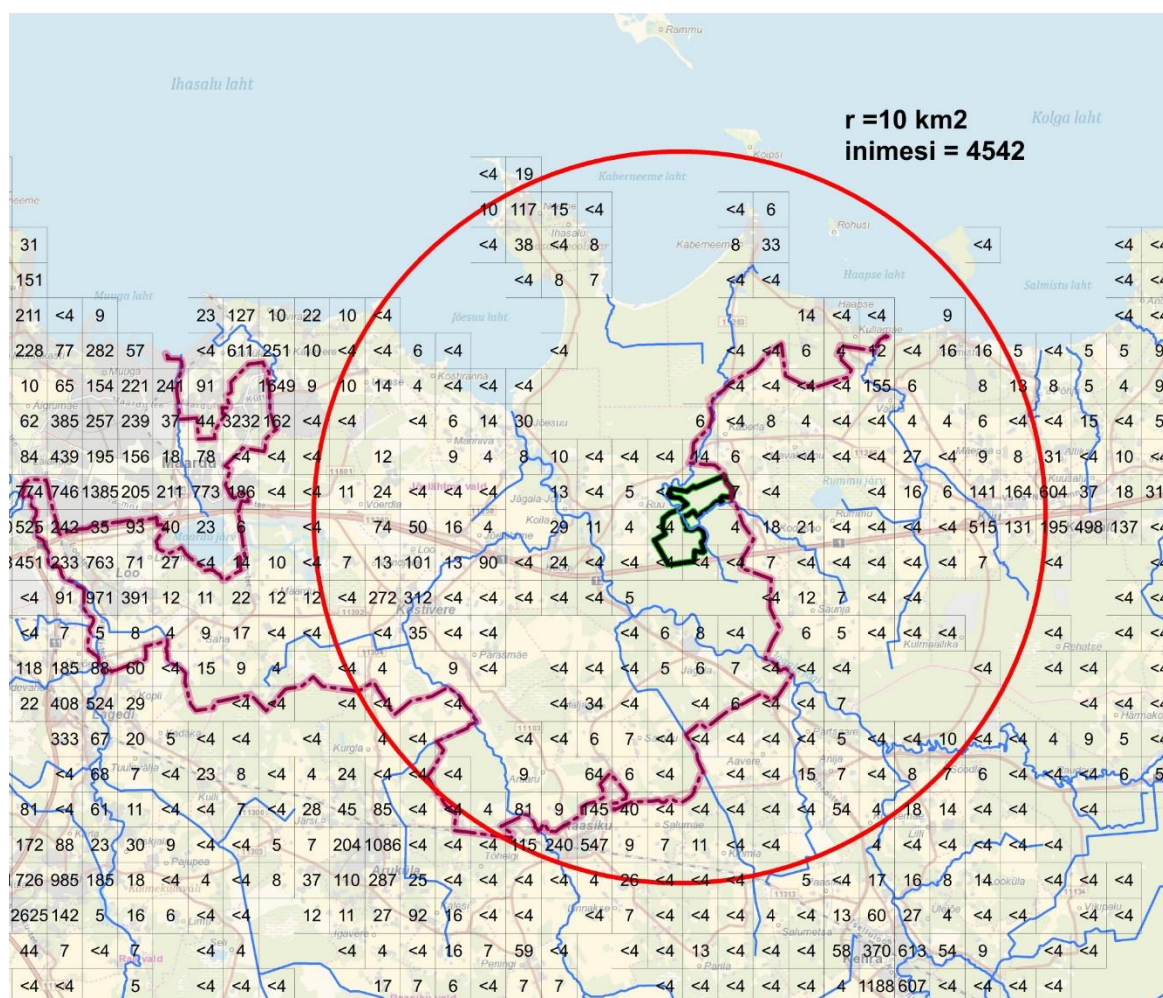
²⁵ Näiteks OÜ Ecoman töö „Tallinna ja Tallinna lähiümbruse rekreatiivalade – Tallinna rohelise vööndi – planeerimine“, valminud Harju Maavalitsuse tellimisel, 1997. Vt ka: Luik, Heino. Tallinna roheline vöönd ja selle kaitse. – Linnade haljastud ja nende kaitse. Tallinn, 2001: 42-47.

²⁶ Maakonnaplaneering Harjumaa 2030+ seletuskiri, lk. 48

²⁷ RMK Lahemaa külastusala külastuskorralduskava 2019-2018. Tööversioon. RMK Külastuskorralduse osakond.

²⁸ Jõelähtme vallas on looduskaitse all 4,6% territooriumist. Märgatavalt rohkem on looduskaitsealasid: Kuusalu – 52%, Viimsi – 51%, Anija – 25%, vähem: Rae ja Raasiku – 1,8% (EELIS)

„võistelda“ näiteks Keila (Pakri, Keila-Joa, Meremõisa), Viimsi (Naissaar) või Kuusalu (Lahemaa) vallaga, samal ajal on selge, et surve avalikele puhkealadele kasvab kõikjal (teiste seas ka Jõelähtme valla elanike poolt) ja üldise puhkekoormuse leevendamiseks/hajutamiseks on mõistlik uute alternatiivsete puhkevõimaluste loomine (mis ei tähenda alati, et seda peaks tegema RMK). Valla seisukohalt võiks justkui eeldada, et vald ei pea muretsema näiteks Tallinnast väljasõite tegevate inimeste pärast. Teisest küljest, need inimesed jäävadki välja sõitma ja jäävadki ilusaid paiku otsima, nende arv kasvab üha. Ülekoormus näiteks Kaberneeme alal viib puhkajad (lihtsustatult öeldes) esmalt Kalevi-Liivale, sealt Ruule jne. Kõrvuti suuremate lõkkekohtadega (nagu on Kaberneemes) on alati kasutajaid ka lihtsamal infrastruktuuril (lühemad matkarajad, korraldatud parkimine, stendid, erivajadustega isikutega arvestamine). Just kohaliku, mõõduka intensiivsusega puhkemajanduse arendamiseks on Ruu igati sobiv ala. Luitestikust 10 km raadiuses (joonis 11) elab rahvastikuregistri kohaselt u 4500 inimest.

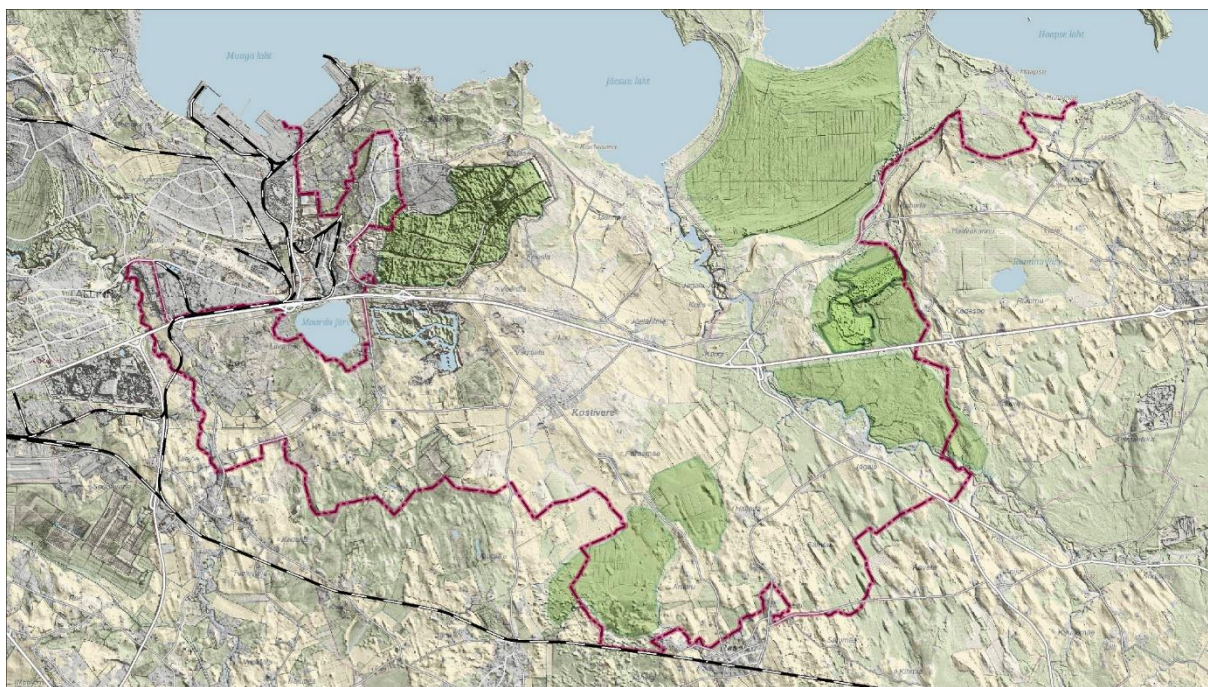
Joonis 11. Ruu luitestiku lähiala rahvaarv ruutkilomeetrite lõikes.

Inimeste küsitluste alusel on RMK Tallinna lähialal eelistatud looduses viibimise viisid, tähtsuse järjekorras: jalutamine, looduse vaatlemine, pikniku pidamine, jalgrattasõit, metsas olemine²⁹. Need kõik on võimalikud ka Ruu luitestikus, samas peaks puhkemajandust ikkagi

²⁹ RMK Tallinna ümbruse puhkeala 2015. a külastajauuringu tulemused. RMK, 2015

veidi suunama (mitte alati kõike lõpuni korraldama). Viidatud uuringu tulemusel said RMK puhkealade hüvedest osa valdavalt need inimesed, kes elasid puhkeala läheduses – nii moodustasid Tallinna elanikud külastajatest 49%, Harku valla elanikud 11%, Viimsi elanikud 8%, Keila valla elanikud 7%, teised (sh ka Jõelähtme valla elanikud) alla 2%. Kindlasti ei peegelda Jõelähtme valla elanike tagasihoidlik osakaal RMK puhkealade külastajate seas üksnes vastavate alade vähesust vallas (on vaja minna liiga kaugele), võib ju ka oletada, et Jõelähtmes on inimestel seni piisavalt puhkevõimalusi (ei tarvitsegi kaugele sõita). Fakt jääb aga faktiks – Jõelähtme vallaga elanike arvult võrreldava (haldusreformi-eelse) Keila valla inimesed kasutasid RMK puhkealasid neli korda enam, võimalused olid sedavõrra paremad.

Vaadates Jõelähtme valda tervikuna võib siin, arvestades puhkemajanduse eeldusi, leida 5-6 suuremat ala (joonis 12, tabel 1), kuhu metsapuhkus „ära mahub“. Alade piiritlemisel on arvestatud maanteede ja ületamatu veetakistuse ehk Jägala jõega. Igal neist aladest on loomulikult oma iseära: Kaberneemes mererand ja kuiv männimets, Kostiveres raba ja jõhvikad, Jägalas laanemets ja mustikad, Ruul palumets ja pinnamood, Aruarus soostunud mets, karjäärialal ootamatud üleminekud. Igal neist on ka selgeid miinuseid: enamike Jõelähtme valla elanike jaoks on ligipääs Aruaru metsa küllalt tülikas, kohale saab sõita kas Raasiku või Aruküla kaudu. Jägala metsa miinuseks on teatav monotoonsus, karjäärialadel on omad spetsiifilised ohud (teravad kivinukid, kukkumise võimalus).

Joonis 12. Suuremad metsamassiivid (rohelised areaalid) Jõelähtme vallas, kus on mõeldav puhkemajanduse arendamine.

Arvestades metsa puhkemajandusliku kvaliteedi juures eelkõige metsade esteetilisuse klasse - Endel Tappo kunagise käsitluse järgi³⁰ - leidub parimaid metsi ikkagi Kaberneeme ja Ruu

³⁰ Tappo, E. 1969 järgi (viide lk 16)

massiivis. Nendest omakorda on pinnamoe vaheldusrikkus Ruu, mererand Kaberneeme eeliseks. Kaberneeme teatud miinuseks võib pidada suure metsamassiivi valdava osa (Suurlageda keskosa) monotoonsust, mida soosib korrapärane kuivendusvõrk. Ruu teatud miinuseks on suure põhimaantee lähedus. Kaberneeme mets sobib enam lihtsamaks perepuhkkuseks, Ruu mets oma keerulisema struktuuriga sobib sportlikumale inimesele.

Tabel 1. Perspektiivsed metsapuhkuse alad Jõelähtme vallas

Piirkond	Pindala km ²	Metsa omanik	Metsatüübi kvaliteet (1-4)	Pinnamoe sobivus	Ligipääs
Kaberneeme	30	riik	1	hea	hea
Ruu	6	riik, era	1	v. hea	hea
Jägala	8	riik	2	keskmine	hea
Kostivere raba	4	riik	4	keskmine	keskmine
Aruaru mets	4	era	3	halb	halb
Võerdla/Ülgase	5	riik	3	hea	hea

Kui kujutada Ruu metsa ette kaevanduse rajamist, siis saab ala (pindalalt küll väike aga oluline osa luitealast) kahtlemata pöördumatult kahjustada. Kuigi lubjakivimaardla jääb luitestiku edelaossa ning maavara väljavõtmise järel säilib suurem osa luitestikust, peab kahjustuse ulatust hinnates vaatama kaugemale maardla piiridest. Pikemat aega töötav karjäär on pideva müra allikaks, süvisest väljapumbatav vesi muudab paratamatult Kaberla jõe vooluhulkasid ja mõjutab looduslikku erosiooni oja kallastel. Harjumaa rohevõrgustiku üks kriitilisi kohti on just Ruu, mille kaudu on Jägala jõe suudmeala ühendatud Jägala metsamassiiviga – kaevanduse korral saab see loomastiku sidususe tagamiseks mõeldud võrgustik selgelt kahjustada. Mis aga ehk peamine – kaevanduse lähialal elavad inimesed (Ruu ja naabervallas Kudasoo küla) kaotavad elukvaliteedis, olles edaspidi sunnitud enam teistes metsades käima.

Puhkemajanduse perspektiive Jõelähtme vallas mõjutab kahtlemata viimastel aastatel kasvanud üldine surve ehitusmaavarade uurimiseks (= kaevandamiseks). Kui perspektiivsed kaevandused käivituvad, halveneb elukeskkond vallas paratamatult, kasvab surve allesjäänud loodusaladele.